

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

*Përfaqësimi i grave
në zgjedhjet dhe
proceset politike në
Maqedoninë e Veriut
- Mësimet e nxjerra dhe
rekomandimet për zgjedhjet
parlamentare të vitit 2024*

SUPPORT TO ELECTORAL REFORMS

ПОДДРШКА НА ИЗБОРНИ РЕФОРМИ
MBËSHËTETJE E REFORMAVE ZGJEDHORE

Ky raport është pregaditur në suaza të projektit "Mbështetje për reformat zgjedhore" të finasuar nga Qeveria e Zvicrës dhe zbatuar nga Fondacioni ndërkombëtar për sisteme zgjedhore (IFES). Qëndrimet dhe përmbajtja e shprehur në këtë raport, nuk i pasqyrojnë domosdoshmërisht qëndrimet e donatorit, projektit apo realizuesit.

Përmbajtja

Përmbledhje ekzekutive	4
Hyrje	6
1) Gratë dhe partitë politike	7
2) Gratë dhe zgjedhjet parlamentare	12
3) Rritja e përfaqësimit gjinor përmes reformës zgjedhore	14
4) Gratë dhe qasja në pozitat udhëheqëse	16
5) Gratë dhe ekspozimi publik	17

Përmbledhje ekzekutive

- Qëllimi strategjik i kësaj analize është të shqyrtojë faktorët që pengojnë angazhimin kuptimplotë të grave deputete në procesin e vendimmarrjes dhe aktivitetet e brendshme partiake-politike, si dhe me elektoratin, dhe të paraqesë gjetjet dhe rekomandimet përkatëse për palët e interesuara.

- Metodologjia e aplikuar përfshinte një analizë të shkaktuar rrënjësor të normave ekzistuese dhe praktikave shembullore, faktorizimin e gjetjeve dhe rekomandimeve kryesore të hulumtimit të vitit 2021 mbi pjesëmarrjen gjinore dhe një seri intervistash gjysmë të strukturuar ballë për ballë. Duke u bazuar në këtë metodologji, u hartua një

- udhëzues/pyetësor për të strukturuar një seri prej 17 intervistash të thelluara me gratë parlamentare dhe aktorë të tjerë të rëndësishëm të profileve të ndryshme, të cilat u zhvilluan në shtator 2023¹.

- Partitë politike në përgjithësi janë angazhuar në integrimin² e kufizuar gjinor të strukturave të tyre që rrjedhin nga konteksti i përgjithshëm politik, duke përfshirë angazhimet ndërkombëtare dhe rajonale, dhe procesin e integritit në BE. Megjithatë, integrimi i duhur gjinor kërkon vullnet të fortë politik për të ndarë në mënyrë efektive kompetencat vendimmarrëse brenda partisë, angazhim serioz dhe mjete dhe burime të dedikuara për të monitoruar dhe përshtatur të gjitha aspektet e jetës partiake-politike me standardet e barazisë gjinore dhe fuqizimin e plotë të pjesës të grave.

¹ Për të vlerësuar një larmi të gjerë të përvojave, grupi i të intervistuarve përbëhet nga anëtarë të qeverisë, deputet, anëtarë të dëgëve partiake të grave, udhëheqës të lartë të partive përgjegjëse për hartimin e listave të kandidatëve dhe udhëheqës të partive dhe/ose kandidatë të pavarur nga parti politike më të mëdha dhe më të vogla.

² Integrimi gjinor "përfshin integrimin e perspektivës gjinore në përgatitjen, hartimin, zbatimin, monitorimin dhe vlerësimin e politikave, masave rregullatore dhe programeve të shpenzimeve, me qëllim promovimin e barazisë midis grave dhe burrave dhe luftimin e diskriminimit" - Instituti evropian për barazi gjinore.

- *Partitë politike duhet: të rrisin përpjekjet për integrimin gjinor; të marrin në konsideratë përforcimin e pavarësisë financiare të degëve (seksioneve) të grave; të përdorin futjen e kuotave të brendshme vullnetare progresive; dhe të promovojnë më shumë gra në pozita drejtuese në kuadër të partisë, Qeverisë dhe administratës publike.*
- *Dukshmëria, veçanërisht në pozitat udhëheqëse, është një faktor i rëndësishëm për nivelin e pranimit të grave kandidate. Një tregues i shkallës së hapjes së partisë ndaj grave udhëheqëse do të ishte përqindja e grave të renditura të parat dhe të dytat në listat e mbyllura të kandidatëve të partisë. Kritika e dukshmërisë dhe ekspozimit të publikut në fushën politike vijnë me një çmim veçanërisht të lartë për gratë politike. Ruajtja e rendit dhe ligjit në fjalimin politik, veçanërisht gjatë periudhës së fushatës, kërkon një kornizë ligjore më të qartë, ndjekje penale dhe sanksione të forta dhe me kujdes të duhur, dhe angazhim serioz nga udhëheqja e partisë dhe zyrat e saj të fushatës. Duke ndërmarrë veprime të bashkuara në një kundërstrategji të gjerë të bazuar në empati, gratë deputete mund të udhëheqin si shembull.*

Hyrje

Partitë politike po e mbajnë peng derën e përfaqësimit të grave. Dominimi politik i meshkujve, veçanërisht në politikën partiake, ka një ndikim të rëndësishëm në procesin e përzgjedhjes së kandidatëve dhe është një pengesë e madhe për politikanet femra në drejtim të qasjes në pozicionet drejtuese³. Indeksi i barazisë gjinore 2022 për Maqedoninë e Veriut konfirmoi se *“mungesa e kuotave për pjesëmarrje në të gjitha strukturat e pushtetit rezulton në pjesëmarrje në mënyrë drastike më të ulët të grave në [strukturat] ekzekutive dhe lokale dhe një shpërndarje joproporcionale të pushtetit politik në favor të burrave. Megjithëse ka pasur një rritje të përfaqësimit të grave në nivele të ndryshme të qeverisjes, është ende nën përkushtimin strategjik 50:50 për pjesëmarrje të barabartë politike të grave dhe burrave në çdo nivel të pushtetit politik (sipas Strategjisë për barazi gjinore për vitet 2022 – 2027, Gazeta zyrtare e Maqedonisë së Veriut, Nr. 170/2022). Prandaj, pabarazitë gjinore mbeten të larta dhe tregojnë nevojën për një përkushtim të fortë për të tejkaluar pabarazinë në përfaqësimin në strukturat e pushtetit ekzekutiv, legjislativ dhe lokal dhe ndikimin e përgjithshëm të grave në jetën politike”*.⁴

Kjo analizë është kryer në kuadër të projektit Mbështetje për reformat zgjedhore në Maqedoninë e Veriut, të financuar nga Qeveria e Zvicrës dhe të realizuar nga Fondacioni ndërkombëtar për sistemet zgjedhore (IFES). Proceset zgjedhore demokratike dhe të besueshme lehtësojnë pjesëmarrjen politike dhe integrimin social duke u mundësuar votuesve të zgjedhin përfaqësuesit e tyre dhe t'i mbajnë ata llogaridhënës. Barazia gjinore është një temë ndërsektoriale gjatë gjithë aktivitetëve të projektit, me qëllimin gjithëpërfshirës të nxitjes së përfaqësimit dhe pjesëmarrjes së barabartë gjinore në zgjedhje dhe procese politike.

³ “Pjesëmarrja e grave në proceset politike në Maqedoninë e Veriut: Një fotografi e përzier për barazinë gjinore në kontekstin e zgjedhjeve lokale të vitit 2021”, IFES Maqedonia e Veriut, 2022; Hulumtimi zbuloi se *“shumica e qytetarëve ndajnë mendimin se gratë politike nuk kanë mbështetje të mjaftueshme nga partitë e tyre politike. Kur u pyetën se cilët faktorë i pengonin gratë e kualifikuara të përparonin në pozita drejtuese në kuadër të organizatave dhe partive politike, të anketuarit përmendën “mbështetjen e pamjaftueshme nga burrat në udhëheqje” dhe rregullat, praktikrat dhe konkurrencën e brendshme të partisë si faktori i dytë kryesor pas “barrës së dyfishtë të detyrimeve familjare”*

⁴ Indeksi i barazisë gjinore për Maqedoninë e Veriut 2022, f.22, pjesa 7, Fusha e pushtetit; Indeksi kombëtar për barazi gjinore për Maqedoninë e Veriut u zhvillua nga Ministria e punës dhe politikës sociale dhe Enti shtetëror për statistika i Republikës së Maqedonisë së Veriut në bashkëpunim me Institutin evropian për barazi gjinore (EIGE) në kuadër të bashkëpunimit të EIGE me Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë në kuadër të Instrumentit të ndihmës së para-anëtarësimit (IPA) të Bashkimit Evropian, të financuar nga Komisioni Evropian.

Përpara zgjedhjeve parlamentare të vitit 2024, qëllimi i kësaj analize është të shqyrtojë faktorët që pengojnë angazhimin kuptimplotë të grave deputete në procesin e vendimmarrjes, dhe aktivitetet e brendshme partiake-politike, si dhe me elektoratin. Analiza synonte gjithashtu identifikimin e praktikave të mira dhe përvojave pozitive që do të ndahen më tej me palët e interesuara, së bashku me rekomandime specifike për përmirësime të mëtejshme.

Duke u bazuar në metodologjinë sipas marrëveshjes

të krijuar për të siguruar një pasqyrë më të mirë të arritjeve dhe sfidave me të cilat përballen gratë deputete, 17 intervista të strukturuar në thellësi u zhvilluan nga 18 deri më 22 shtator 2023. Grupi i të intervistuarve përbëhej nga një pjesë ndërthyrëse të profileve të mëposhtme: gra deputete të⁵ lidhura me tetë parti politike, anëtarë të Komisionit parlamentar për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat, udhëheqës të partive (femra dhe meshkuj), kryetarë të degëve/forumeve të grave të partive dhe përfaqësues të strukturave drejtuese të partive përgjegjëse për hartimin e listave të kandidatëve të partive. Analiza paraqet gjetjet kryesore dhe jep rekomandimet përkatëse për palët e interesuara, përpara zgjedhjeve të ardhshme parlamentare të vitit 2024.

1) Gratë dhe partitë politike

Ekzistojnë tre strategji kryesore për avancimin e pjesëmarrjes politike të grave: futja e kuotave në sistemin zgjedhor, krijimi i degëve të grave dhe krijimi i komisioneve të kontrollit për të siguruar barazinë gjinore brenda partisë.⁶

Nga 63 parti politike të regjistruara në Maqedoninë e Veriut, 22 janë të përfaqësuara në Kuvend, pas zgjedhjeve parlamentare të vitit 2020. Të nëntë partitë politike të përfshira në analizë⁷ kanë degë të grave të krijuara për një kohë të⁸ gjatë në strukturat e tyre të partisë, të

⁵ Të gjitha gratë deputete janë anëtare të Klubit të grave deputete.

⁶ Komisioni i Venedikut, Kodi i praktikës së mirë në fushën e partive politike, cdl- ad (2009) 021;

⁷ LSDM, VMRO-DPMNE, BDI, Aleanca për Shqiptarët, Alternativa, NDSP, PLD, DOM, Partia për lëvizjen e turqve në Maqedoni.

⁸ Ka emra të ndryshëm që secila parti përdor për strukturat në kuadër të partisë që mbledh gratë anëtare. Ekzistojnë gjithashtu ndryshime në mënyrën se si funksionojnë këto struktura dhe ku vendosen ato në hierarkinë partiake. Për qëllimin e këtij dokumenti, dega e grave përdoret si nocion i përgjithshëm.

ngarkuara me mobilizimin e elektoratit femëror të partisë, si dhe propozimin dhe mbështetjen e grave kandidate të partisë. Shumë bashkëbisedues vunë në dukje se për sa i përket përzgjedhjes së kandidatëve, propozimet e degëve të grave nuk shqyrtohen në mënyrë sistematike, duke e bërë degën e grave një mjet të thjeshtë negociimi në negociatat midis udhëheqjes qendrore dhe kryetarëve të degëve lokale të partisë. Disa bashkëbisedues vunë në dyshim efikasitetin e degës të grave, duke argumentuar se ajo shërben më shumë për të promovuar agjendën partiake-politike, sesa barazinë gjinore. Megjithatë, ndërsa shumë parti politike të vendeve me demokraci tradicionale në kuadër të Këshillit të Evropës pranuan potencialin negativ të mënjanimit të grave kandidate dhe çështjeve të grave⁹ dhe rrjedhimisht braktisën qasjen e degës të grave, shumica e bashkëbiseduesve kanë menduar se kjo qasje është ende e rëndësishme në Maqedoninë e Veriut pasi siguron një pikë hyrëse për gratë në politikë.

Të gjithë bashkëbiseduesit u pajtuan se ndikimi i degës të grave marginalizohet nga mungesa e autonomisë financiare dhe miratimi i kushtëzuar i aktiviteteve të saj nga një udhëheqje e partisë e dominuar nga meshkujt. **Prandaj, partitë politike duhet të konsiderojnë t'i besojnë një kontroll të zgjeruar buxhetor ndaj degës të grave duke futur një linjë të dedikuar buxhetore. Kjo rritje e pavarësisë do të ndihmonte në modernizimin e punës dhe aktiviteteve të degës të grave, duke i bërë ato më efikase, të dukshme dhe më pak të varura nga udhëheqja e partisë.**

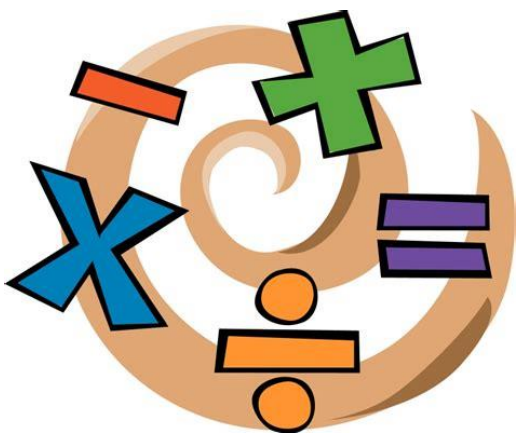
Shumica e partive politike parlamentare në vend kanë ndërmarrë hapa konkret drejt sigurimit të integritetit gjinor në strukturat e tyre të brendshme të partive. Disa kanë futur rregullore të brendshme të kuotave që detyrojnë një përfaqësim gjinor prej 30% deri në 50% në secilin nivel të strukturave të partisë. Megjithëse në shkallë të ndryshme, fushëveprimi i kësaj ndërhyrjeje deri më tani është

⁹ Shih CDL-PI(2016)003 “Përpilimi i opinionëve dhe raporteve të Komisionit të Venedikut në lidhje me partitë politike”, paragrafi 2. Pjesëmarrja e grave në partitë politike, f.23;

reduktuar kryesisht në arritjen e numrit përfaqësues të grave dhe burrave; prandaj duhet të pasqyrohet më tej në strukturat qendrore dhe lokale të partisë. Si rezultat i përpjekjeve për të rritur përfaqësimin e grave në strukturat e brendshme të partisë, pothuajse të gjitha partitë politike aktualisht kanë një zëvendëskryetare femër. Megjithatë, bashkëbiseduesit menduan se gratë mbeten përgjithësisht të përfaqësuara më pak në kuadër të strukturave ekzekutive me një raport mesatar që rrallë tejkalon 30%¹⁰. E njëjta pikëpamje u nda edhe për udhëheqësit e degëve të partisë në nivel vendor. Pavarësisht nga struktura e brendshme e partisë politike, këto pozicione luajnë gjithmonë një rol vendimtar në emërimin e kandidatëve dhe renditjen e tyre në listat e kandidatëve. **Partitë politike pa kuota të brendshme duhet të marrin në konsideratë futjen e tyre për të rritur numrin e grave në pozita ekzekutive në të gjitha nivelet e strukturës së partisë. Për më tepër, integrimi gjinor në të gjitha aspektet e punës së partisë, duke përfshirë mekanizmat e brendshëm për të monitoruar vendosjen e brendshme të grave si anëtare dhe udhëheqëse, duhet të përforcohet. Një vullnet i fortë politik është i nevojshëm për të thyer qasjen për kufirin e lartë të qelqtë për pozicionet drejtuese.**

Ndërsa disa gra parlamentare pranuan luftën e brendshme të partive me bazë gjinore, gratë nga partitë më të vogla politike¹¹ treguan ndarje të padrejtë të burimeve për sa i përket financimit publik, kohës, qasjes dhe mundësive në krahasim me partitë më të mëdha. Ligji për financimin e partive politike ndan financimin vjetor shtetëror nga buxheti nacional duke u bazuar në dy kritere: 30% e zarfit shpërndahet në mënyrë të barabartë për të gjitha partitë politike që kanë fituar të paktën 1% të votave të pjesëmarrjes në zgjedhjet e fundit për përfaqësuesit në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut, në nivel nacional, ose në zgjedhjet e fundit të mbajtura lokale në njësinë e vetëqeverisjes; pjesa e mbetur prej 70% shpërndahet në mënyrë proporcionale me numrin e përfaqësuesve të zgjedhur (në Kuvend dhe në këshillat komunale). *"Duke marrë parasysh se pothuajse të*

¹⁰ LSDM ka futur një kuotë vullnetare prej 50% në të gjithë strukturën e partisë.

¹¹ Partitë më të vogla politike konsiderohen ato që nuk kanë numrin minimal të kërkuar të deputetëve për të formuar një grup parlamentar (të paktën pesë deputetë).

*gjitha sistemet zgjedhore kanë tendencë të kenë një efekt të përqendrimit në favor të partive më të mëdha kur përkthejnë votat në mandate parlamentare (deputet) dhe mbështetja popullore është kriteri kryesor për shpërndarjen, do të dukej më e përshtatshme të konsiderohej numri i votave (si në Armeni, Estoni, Norvegji dhe, si kriter plotësues, në Rumani) ose një masë alternative e drejtpërdrejtë e mbështetjes popullore siç është anëtarësimi në parti, sesa një masë indirekte që përfshin automatikisht efektin shtrembërues të sistemit zgjedhor".¹² Në një sistem të përfaqësimit proporcional të listës së mbyllur të partive, pragjet teknike zgjedhore të nxitura nga përcaktimi dhe numri i njësive zgjedhore, si dhe çelësi më i lartë mesatar i ndarjes së vendeve, nuk janë të favorshme për partitë më të vogla politike. Kjo mospërputhje përkeqësohet nga shpërndarja e mjeteve publike duke u bazuar në numrin e mandateve të fituara. Gratë parlamentare nga partitë më të vogla ndiheshin padrejtësisht të pafavorizuara dhe për këtë arsye më pak të fuqizuara. Të gjithë bashkëbiseduesit kanë vërejtur disa reforma të mundshme zgjedhore. Në pritje të një formule potencialisht të re të sistemit të përfaqësimit proporcional, **një modifikim i çelësit të ndarjes së financimit publik mund të konsiderohet për të barazuar më tej fushën e lojës midis partive politike, në mënyrë që partitë më të vogla dhe gratë e tyre kandidatë me më pak mjete në dispozicion të kenë një shans kuptimplotë për të qenë pjesë e peizazhit politik gjatë fushatës së ardhshme të zgjedhjeve parlamentare.***

Një masë tjetër për të nxitur pjesëmarrjen e grave dhe për të inkurajuar partitë politike të rekrutojnë një numër më të madh të grave kandidatë mund të jetë futja e një kriteri shtesë për financimin e partive që i referohet përfaqësimit të grave në listë dhe të zgjedhura në Kuvend dhe në këshillat komunale.¹³

Duke rrëfyer përvojat e tyre personale, gratë deputete të intervistuar vënë në dukje se në kuadër të partive politike, burrat kanë qasje më të lehtë në mbështetjen e partisë dhe janë "lehtësuesit" dhe "personat kryesorë" në zgjidhjen e një ankese ose avancimin e një çështjeje.

¹² Cfr. Ingrid VAN BIEZEN, *Financimi i partive politike dhe fushatave zgjedhore – Udhëzime*, projekti i integruar "Mundësimi i funksionimit të institucioneve demokratike", Publikimi i Këshillit të Evropës, 2003, fq. 45 dhe 46. Cituar në Komisionin e Venedikut, Kodi i praktikës së mirë në fushën e partive politike, cdl- ad (2009) 021, paragrafi 163.

¹³ Në Republikën e Moldavisë, që nga viti 2016, korniza ligjore ofron një nxitje opsionale për të promovuar gratë si kandidatë: partitë politike që kanë të paktën 40% gra kandidatë të propozuara për zonat zgjedhore do të marrin një rritje prej 10% të alokimit buxhetor të shtetit për vitin zgjedhor, si dhe një rritje prej 5% për çdo grua të zgjedhur si deputete në një njësi zgjedhore.

Përshtypja kolektive është se gratë duhet të bëjnë përpjekje shtesë dhe t'i nënshtrohen betejave të rëndësishme individuale për të rritur ndikimin brenda partisë dhe për të siguruar mbështetjen e partisë në krahasim me burrat. Disa bashkëbisedues vunë në dukje se ata duhet të ofrojnë vazhdimisht siguri për disponueshmërinë dhe angazhimin e tyre ndërsa përballen me barrën e dyfishtë të detyrimeve familjare dhe profesionale. Megjithatë, pavarësisht pëlqimit të përgjithshëm midis bashkëbiseduesve që ata ndjehen të fuqizuar dhe të mbështetur nga partia e tyre, duhet të bëhet një dallim gjeneratash midis partive politike të krijuara më herët dhe atyre të krijuara kohët e fundit. Ndërsa gratë duhej të luftonin në mënyrë progresive për hapësirën e tyre brenda partive më të mëdha tradicionale, rruga duket më e lehtë në partitë e krijuara kohët e fundit të¹⁴ strukturuar në një kohë kur barazia gjinore ishte më e lartë në agjendën politike.

2) Gratë dhe zgjedhjet parlamentare

Të gjithë bashkëbiseduesit pranuan se identifikimi dhe rekrutimi i grave kandidate mund të rezultojë sfidues. Gratë që janë bërë të suksesshme në sektorin privat preferojnë të qëndrojnë aty ku kanë fituar njohje nga kolegët sesa të përqafojnë një karrierë të re në politikë, një sektor me reputacion të dobët dhe nivel të lartë të ekspozimit publik. Përveç kësaj, në zonat rurale me vlera tradicionale të rrënjësura thellë, gratë janë edhe më ngurruese për t'u angazhuar në politikë. Partitë politike kanë zhvilluar strategji të ndryshme për të tërhequr dhe identifikuar gratë kandidate. Disa mbështeten në thirrjet publike, të tjerët mbështeten në degën e tyre të grave, si dhe në inute nga degët lokale ose organi i tyre qendror. ***Partitë politike duhet të zhvillojnë strategji për shtrirje me qëllim të rritjes së nivelit të pranueshmërisë dhe rekrutimit të grave kandidate në zonat rurale dhe të largëta/të izoluara. Organizatat joqeveritare duhet të vazhdojnë të rrisin vetëdijësimin e publikut në lidhje me pjesëmarrjen e grave në jetën politike me fokus në këto zona rurale dhe të largëta/të izoluara. Përveç kësaj, përpjekje të ndryshme për***

¹⁴ E krijuar pas vitit 2015;

zhvillim duhet të përfshijnë gratë kandidatë të pavarura dhe të mbështesin ngritjen e kapaciteteve të tyre për zgjedhjet e ardhshme parlamentare. Kandidatet e pavarura gra për shkak të mungesës së strukturës dhe financimit të partisë nuk janë përfituese të nismave zhvillimore.

Në sistemin e listës së mbyllur të përfaqësimit proporcional, sa më i lartë pozicioni në listë, aq më e lartë është mundësia për t'u zgjedhur. Gjatë zgjedhjeve të parakohshme parlamentare të vitit 2020, nga 1,598 kandidatë në 78 lista, 675 ishin gra dhe gratë kryesonin 19 nga 78 lista. Numri më i madh i listave të udhëhequra nga gratë – katër nga gjashtë – u regjistrua nga "Zëri për Maqedoninë". Listat e LSDM-së për secilën zonë zgjedhore kishin një grua dhe një burrë si dy kandidatët e parë, por gruaja u vendos në pozicionin e parë vetëm në një rast. Listat e VMRO-DPMNE-së udhëhiqeshin nga gratë në dy njësi zgjedhore.¹⁵

Procesi i vendimmarrjes i dominuar nga meshkujt në kuadër të partive ka tendencë të tregojë një ngurrim të qartë për të emëruar gratë si udhëheqëse të listave të kandidatëve, gjë që nga ana tjetër zvogëlon dukshmërinë e grave në fushën politike.

Me mbështetjen e partnerëve ndërkombëtarë, shumë parti politike kanë ngritur akademi partiake/programe për ndërtimin e kapaciteteve për kandidatët e tyre. Përveç trajnimeve specifike për kandidatët, akademitë politike po ofrojnë një derë hyrëse, si dhe një rrugë në kuadër të partisë. Kjo qasje duket se ka qenë e suksesshme në identifikimin dhe trajnimin e grave kandidatë.

Nga ana tjetër, disa gra kandidatë janë në disavantazh në gjurmët e fushatës nga një qasje e pabalancuar në burimet dhe mjetet e brendshme të partisë, ndërsa të tjerat përballen me një

qasje të përgjithshme të dobët në mjetet publike për shkak të një celësi të ndarjes të pafavorshme për partitë më të vogla. **Palët duhet të krijojnë ose përforcojnë mekanizmat e brendshëm të monitorimit për të ndjekur dhe analizuar pjesëmarrjen gjinore dhe barazinë gjinore. Një shembull i tillë do të ishte përfshirja e analizës së ndjeshme gjinore të shpërndarjes së mjeteve për**

¹⁵ OSBE/ODHIR 15 korrik 2020 Raporti përfundimtar për zgjedhjet e parakohshme parlamentare, <https://www.osce.org/odhir/elections/north-macedonia>

kandidatët e partisë në mënyrë që të korrigojohet çdo mospërputhje e evidentuar me bazë gjinore në shpërndarjen e resurseve të partisë. Kjo duhet të jetë një fushë e zhvillimit të mëtejshëm për partitë politike pasi kërkon kapacitete të forta të brendshme për buxhetim të përgjegjshëm gjinor në kuadër të partive.

Ndërsa disa bashkëbisedues kanë përjetuar raste të mënjanim, pengimit ose shpjegimit nga ana e burrave gjatë jetës së tyre politike, shumica u pajtuan që një trajtim i tillë të lehtësohet pasi të zgjidhen. Këto gjetje janë në përputhje me raportin e monitorimit mbi cilësinë e debatit në Kuvend për gjashtëmujorin e parë të vitit 2023 të projektit Parliament Watch (Vëzhgimi i parlamentit)¹⁶ dhe janë të mirëpritura veçanërisht për të përmirësuar reputacionin që politika kombëtare ka fituar në kontekstin e skandalit të përgjimeve të vitit 2015 dhe sulmit të vitit 2017 në ambientet e kuvendit. Mirësjellja në shprehjen e pikëpamjeve kundërshtuese është thelbësore për një klimë politike paqësore dhe në këtë drejtim Kuvendi duhet të synojë të jetë shembull.

3) Rritja e përfaqësimit gjinor përmes reformës zgjedhore

Numri i grave parlamentare ka qenë vazhdimisht në rritje që nga futja e parë e kuotave gjinore në Kodin zgjedhor në vitin 2001. Që nga sot, 51 nga 120 deputetët në Kuvend mbahen nga gratë, duke e çuar raportin e përgjithshëm gjinor në 42.5%. Gjithsej 43 gra deputete fituan mandatin e tyre si deputete gjatë zgjedhjeve të fundit parlamentare, ndërsa tetë kanë marrë mandatin e deputetit të liruar nga kandidati i mëparshëm i gjinisë mashkullore në listë që ishte bashkuar me strukturat ekzekutive. Sipas formulës aktuale të përfaqësimit¹⁷, sfida e vazhdueshme për sa i përket barazisë gjinore është emërimi i grave kandidate si kryetare të listave nga udhëheqja e partive politike në të cilën dominojnë meshkujt.

Opsionet e propozuara të reformës zgjedhore nga bashkëbiseduesit e intervistuar përfshinin zvogëlimin e numrit të gjashtë zonave zgjedhore të vendit në një, ose zëvendësimin e sistemit të listave të mbyllura me një sistem të listave të hapura. Pa një urdhër shtesë për vendosje në lidhje me pozicionet e para dhe të dyta në listat e kandidatëve për të plotësuar formulën

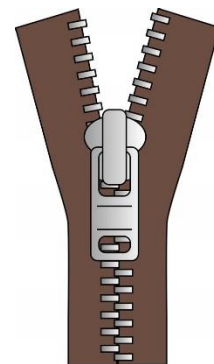
¹⁶ Monitorimi i Kuvendit: Raporti i monitorimit të cilësisë së debatit në Kuvend (janar-qershor 2023), gusht 2023.

¹⁷ Kodi Zgjedhor, neni 64 (5): “Në listën e paraqitur të kandidatëve për deputetë nga paragrafi 2 i këtij neni dhe për anëtarët e Këshillit të komunës dhe Qytetit të Shkupit nga paragrafi 3 i këtij neni, të paktën 40% e kandidatëve do t'i përkasin gjinisë më pak të përfaqësuar, përkatësisht: në çdo vend të tretë të paktën një vend do t'i përkasë gjinisë më pak të përfaqësuar dhe, përveç kësaj, të paktën një vend në çdo dhjetë vende.”

ekzistuese, duhet të demonstrohet avantazhi i njësisë së vetme zgjedhore për sa i përket përfaqësimit gjinor.

Lidhur me opsionin e listave të hapura, Raporti i Komisionit të Venedikut mbi ndikimin e sistemeve zgjedhore në përfaqësimin e grave në politikë thekson se *"listat e hapura mund të funksionojnë në avantazh të kandidatëve të njohur të gjinisë mashkullore. Kështu, ekziston një rrezik i natyrshëm që futja e listave të hapura mund të rezultojë në zgjedhjen e më pak grave... Megjithatë, listat e hapura nuk duhet të pengojnë përfaqësimin e grave. Në atë shkallë që gratë të organizohen dhe të bëjnë fushatë aktive për votimin e kandidateve femra, votimi me preferencë mund të mos funksionojë kundër grave, por mund të rezultojë në përfaqësim më të fortë të grave"*¹⁸.

Megjithatë, mbështetja e fortë midis grave për gjinizimin e proceseve politike dhe zgjedhore nuk përkthehet në një votë preferenciale automatike të grave për gratë kandidate¹⁹. Për më tepër, ndikimi, mbështetja dhe resurset e partisë nuk ndahen në mënyrë të barabartë midis kandidatëve dhe dega e grave pengohet nga mungesa e autonomisë financiare. **Duke marrë parasysh këtë më sipër, kjo analizë përsërit propozimin për të futur qasjen e "sistemit të zinxhirit" ose "barazinë vertikale" në listat e kandidatëve. Ky sistem kërkon që partitë të ndërrojnë midis grave dhe burrave në listat e tyre të kandidatëve, duke arritur përfaqësim më të drejtë dhe më proporcional, në përputhje me angazhimet politike kombëtare²⁰ dhe ndërkombëtare të vendit.**

Në këtë drejtim, Komiteti i ministrave rekomandon që shtetet anëtare të Këshillit të Evropës duhet të marrin në konsideratë miratimin e reformave legislative për të futur pragjet e barazisë për kandidatët në zgjedhje në të gjitha nivelet. Aty specifikohet se kur zbatohen listat proporcionale, duhet të merret parasysh futja e "sistemeve të zinxhirëve", që ndërrojnë të dy gjinitë.²¹ Një nga prezantimet e fundit të barazisë vertikale në zgjedhjet lokale tregoi se ndërsa zbatoheshin rregulloret e barazisë dhe ndërrimit gjinor, drejtuesit e listave vazhdojnë

¹⁸ Raporti i Komisionit të Venedikut mbi ndikimin e sistemeve zgjedhore në përfaqësimin e grave në politikë, CDL-AD(2009)029, 2009, i disponueshëm në

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)029-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)029-e)

¹⁹ Shënimi në fund të faqes nr. 1.

²⁰ Strategjia për barazi gjinore 2022 – 2027, Gazeta zyrtare e Maqedonisë së Veriut, Nr. 170/2022

²¹ Shënimi X, Rek (2003)3: Shtojca A, 3).

të jenë kryesisht meshkuj.²² Prandaj, "sistemi i zinxhirit" duhet të plotësohet nga një kriter shtesë që rregullon përqindjen e grave që kryesojnë listat e kandidatëve.

4) Gratë dhe qasja në pozitat udhëheqëse²³

Që nga sot, kurrë nuk ka pasur një grua Presidente të Maqedonisë së Veriut, as kryetare të Kuvendit. Historikisht, Radmilla Shekerinska Jankovska ka qenë Kryeministrja e parë dhe e vetme në detyrë për dy periudha të shkurtra në 2004²⁴. Sipas strukturës aktuale të Qeverisë, Kryeministri ka katër zëvendës, njëra prej të cilëve është një grua e ngarkuar me politikën e qeverisjes së mirë. Midis 15 ministrave, vetëm katër janë gra. Qeveria ka ngritur tre komisione themelore dhe katër komisione të posaçme, njëra prej të cilave drejtohet nga një grua. Sekretari gjeneral i Qeverisë dhe zëvendësi i tij janë të dy burra. Qeveria u ka besuar detyra dhe mandate specifike disa organeve nacionale koordinuese, nga të cilat vetëm një e katërta udhëhiqen nga gratë. Midis 40 organeve që veprojnë brenda ministrive të ndryshme, vetëm shtatë drejtohen nga gra. Rekomandimet e Klubit të grave deputete kërkojnë një kuotë gjinore 40% në Qeveri dhe një kuotë gjinore 30% për postet e kryetarëve të komunave²⁵. **Partitë politike duhet të demonstrojnë angazhim dhe vullnet politik për të korrigjuar deficitin e rëndë të grave në qeveri dhe në pozita të emëruara të nivelit të lartë.**

Edhe pse Sekretarja gjenerale e Kuvendit është një grua, mungesa e barazisë gjinore në Qeveri pasqyrohet përgjithësisht në kuadër të Kuvendit në nivel të lidërshiptit. Që nga shtatori i vitit 2023, grupet parlamentare që kanë për detyrë për të negociuar prioritetet për agjendën e seancave parlamentare udhëhiqen ekskluzivisht nga burrat. Sipas bashkëbiseduesve të projektit, është duke u zhvilluar një projekt për gjinizimin e rregulloreve të brendshme së Kuvendit, që synon përmirësimin e qasjes së grave në pozitat udhëheqëse. Çdo vendim në

²² Më 2 tetor 2022, peruanët votuan për zyrtarët rajonalë dhe komunalë, duke përfshirë guvernatorët, zëvendësguvernatorët, kryetarët e qarqeve dhe provincave dhe këshilltarët e qyteteve. Zgjedhjet shënuan zbatimin e parë në nivel lokal të Ligjit Nr. 31030, i cili ngriti kërkesën për gratë kandidate në listat e partive nga të paktën 30% në 50%, me alternime të kandidatëve meshkuj dhe femra në secilën listë të partive.

²³ Sipas Platformës të Pekinit për veprim, qeveritë dhe partitë politike inkurajohen të marrin në konsideratë një sërë masash specifike për të siguruar qasjen e barabartë të grave dhe pjesëmarrjen e plotë në strukturat e pushtetit dhe vendimmarrjen. Qeveritë duhet të "marrin masa, duke përfshirë aty ku është e përshtatshme, në sistemet zgjedhore që inkurajojnë partitë politike të integrojnë gratë në pozicione publike zgjedhore dhe jo-zgjedhore në të njëjtin proporcion dhe nivele si burrat".

²⁴ Nga 12 maji deri më 12 qershor 2004 dhe nga 3 nëntori deri më 15 dhjetor 2004

²⁵ Vetëm një grua u zgjodh kryetare midis 81 komunave gjatë zgjedhjeve lokale të vitit 2020.

këtë drejtim duhet të prekë edhe sekretariatit dhe shërbimet profesionale të Kuvendit. Përveç harmonizimit të strukturës së Kuvendit me normat ndërkombëtare (shih më poshtë), rregullat dhe rregulloret e reja me ndjeshmëri gjinore do të ishin një arritje për të lavdëruar dhe gjithashtu mund të kishin efektin e dyfishtë të përforcimit të dialogut ndërpartiak për pozicionet e emëruara në kuadër të institucionit dhe të kontribuojnë në uljen e polarizimit politik.

Njëzet vjet më parë, Këshilli i Evropës tashmë po përfaqësonte për përfaqësim të balancuar gjinor në të gjitha emërimet e bëra nga një ministër ose qeveri në komisionet publike; në poste ose funksione, bartësit e të cilave emërohen nga qeveria dhe institucionet e tjera publike; në proceset e përzgjedhjes, rekrutimit dhe emërimit për pozita udhëheqëse; vendimmarrje publike transparente dhe të ndjeshme gjinore; dhe për një administratë publike shembullore, si në aspektin e shpërndarjes së balancuar gjinore të pozicioneve vendimmarrëse dhe zhvillimit të barabartë të karrierës për gratë dhe burrat²⁶. Siç është mirëpritur atëherë dhe që atëherë, institucionet në Maqedoninë e Veriut duhet të marrin në konsideratë miratimin e masave të duhura legjislative dhe/ose administrative për të siguruar zbatimin efektiv.

5) Gratë dhe ekspozimi publik

Të gjithë bashkëbiseduesit e intervistuar u pajtuan se mbulimi publik dhe ekspozimi i mundshëm ndaj gjuhës së urrejtjes dhe komenteve nënçmuese, veçanërisht në mediat

sociale, është pengesa kryesore për angazhimin e grave në politikë. Duke u bazuar në përvojën personale, disa bashkëbisedues vunë në dukje ndikimin negativ të gjuhës së urrejtjes në imazhin e tyre, si dhe në anëtarët e familjes së tyre, dhe mosndëshkimin e plotë të perceptuar që gëzojnë kryerësit.

Korniza ligjore kombëtar që synon gjuhën e urrejtjes është përcaktuar në ligje të ndryshme. Neni 3 i Ligjit mbi partitë politike përcakton se

²⁶ Rekomandimi i Komitetit të ministrave të Këshillit të Evropës Rec (2003)3 mbi pjesëmarrjen e balancuar të grave dhe burrave në vendimmarrjen politike dhe publike

programi, statuti dhe aktivitetet e partive politike nuk mund të synojnë: përmbysjen e dhunshme të rendit kushtetues të Republikës së Maqedonisë; nxitjen ose thirrjen për agresion ushtarak dhe nxitjen e urrejtjes ose mostolerancës kombëtare, racore ose fetare. Ligji parashikon sanksione si për palën ashtu edhe për anëtarin e partisë që ka shkelur kërkesat e përcaktuara në nenin 3.²⁷ Për më tepër, Kodi penal ndalon dhe sanksionon gjuhën e urrejtjes dhe shpërndarjen e materialit përmes internetit që promovon ose nxit urrejtje, diskriminim ose dhunë ndaj çdo personi ose grupi, mbi çdo bazë diskriminuese²⁸. Ndërsa duket se ekziston një kornizë ligjore përkatëse, ndjekja penale e çështjeve të sjella në vëmendjen e njësisë së krimit kibernetik të Ministrisë së punëve të brendshme nuk është e afërt, duke lënë viktimat të pambrojtura dhe kryerësit e veprave penale të pa sanksionuar. **Si Ministria e punëve të brendshme ashtu edhe Prokuroria publike duhet të analizojnë arsyet e mungesës së zbatimit dhe të ndërmarrin hapa vendimtarë për të korigjuar situatën.**

Të gjitha partitë politike veprojnë në bazë të parimeve të mishëruara në Statutin e tyre dhe disa kanë miratuar një kod të brendshëm të sjelljes. Përpara fushatës zgjedhore, zakonisht nënshkruhen kode të sjelljes. Megjithatë, këto zotime, duke pasur parasysh mungesën e sanksioneve, nuk merren parasysh pasi aktorët politikë i drejtohen gjerësisht fushatës negative pavarësisht financimit publik të fushatës zgjedhore. Për më tepër, partitë politike janë të prirura ta lënë praninë e tyre digjitale të pamoderuar dhe nuk arrijnë të ndërmarrin veprime për të kontrolluar dhe frenuar mbështetësit që përhapin fyerje dhe gjuhë urrejtjeje në rrjetet sociale. Partitë politike duhet të demonstrojnë një angazhim të vërtetë ndaj zotimit të tyre dhe të abstenojnë nga përfshirja në teknikat negative të fushatës. **Partitë politike gjithashtu duhet të moderojnë përmbajtjen e faqeve dhe burimeve të rrjeteve të tyre sociale. Rregullatorët dhe institucionet përkatëse gjyqësore duhet të fuqizohen për të monitoruar dhe sanksionuar më mirë shkeljet e kornizës ligjor ekzistuese.**

²⁷ Neni 40 i Ligjit mbi partitë politike përcakton një gjobë për kundërvajtje prej 800 deri në 4,800 EUR në kundërvlerë në denarë të Maqedonisë së Veriut, nëse një parti politike është e organizuar dhe vepron në kundërshtim me nenin 3 të këtij ligji. Përveç kësaj, personi përgjegjës i partisë politike në fjalë do të sanksionohet me një gjobë për kundërvajtje prej 160 deri në 800 EUR në kundërvlerë në denarë të Maqedonisë së Veriut.

²⁸ Nenet 394-g të Kodit Penal të Maqedonisë së Veriut.

Pothuajsectë gjithë bashkëbiseduesit shprehën gatishmëri për të mbështetur publikisht, në rrjetet sociale dhe përtej linjave partiake, një kolege grua politikane nën sulm. Kjo gatishmëri e përbashkët për të luftuar keqtrajtimet dhe abuzimin e grave në politikë mund të modernizohet në veprim me strategji kundër fjalimeve të bazuara në empati. Ndërsa është e vështirë të ndërtohet një rrjet i grave me një agjendë të barazisë gjinore që shkon përtej dhe kalon spektrin e partive politike, kjo mbështetje e ndërsjellë lejon një sferë të kufizuar veprimi në favor të grave të synuara, veçanërisht në funksion të mungesës së zbatimit ligjor dhe vullnetit politik të udhëheqjeve të partive. Dominimi ekstrem i partive politike në të gjitha fushat e shoqërisë e bën të vështirë gjetjen e konsensusit për të lëvizur përtej vijave partiake. Si rezultat i kuotave përfaqësuese, gratë parlamentare kanë arritur një masë kritike në kuadër të Kuvendit. Të bashkuar në Klubin e grave deputete ata mund të udhëheqin me shembull dhe të testojnë fuqinë e reagimit të tyre kolektiv që mund të ketë ndikim pozitiv politik dhe shoqëror. **Gratë politike (në të gjithë spektrin politik), me mbështetjen e rrjeteve të shoqërisë civile, mund të konsiderojnë hartimin e një kundër-strategjie për të zbutur fyerjet dhe gjuhën e urrejtjes në rrjetet sociale duke rritur mesazhet pozitive dhe mbështetëse.**